

Retorik på schemat

Retoriska nätverk #2. Varför ska retorik på schemat? Ett retorisk nätverk vill lyfta fram frågan om retorikens naturliga plats i skolundervisningen – inte först på universitet och högskolor.

Av Ida Hansson

I Stockholms tunnelbana bedriver Lärarförbundet sedan en tid en annonskampanj med texter som "Nu pågår diskussionen om hur lärare ska få bättre förutsättningar att leda Sveriges barn och unga in i framtiden". Budskapet gör mig både hoppfull och beklämd. Viss är det roligt att turen nu äntligen kommit till skolan! I dagens mediebrus kan man glädjas åt att skolan och dess utveckling får hamna i fokus för allmänhetens och mediernas intresse. Å andra sidan kan man tycka att diskussioner om skolans förutsättningar borde föras som en kontinuerlig process i ett demokratiskt samhälle som värnar om sina barn.

Yttranderätt – men inte förmåga?

Som vuxen slås jag av en alltmer uttalad brist på framtidstro bland ungdomar, inte sällan uttryckt som oro och en känsla av att inte riktigt kunna påverka sin situation. Deras frustration, känsla av kränkningar och utsatthet börjar ta sig allt mer extrema uttryck, till exempel våldsattentat mot egna skolor, bland annat i Finland, och det är hög tid att uppmärksamma ett tydligt område där lärare borde få mycket bättre förutsättningar. Jag tänker på att barn faktiskt utsätts för rätt stora påfrestningar även inom ramen för skolarbetet. Märkligt nog

tar vi liksom för givet att barn ska kunna samarbeta i grupper, de förutsätts också kunna hålla redovisningar inför otränade kamrater som inte vet hur man stödjer dem när de står ensamma där framme. På liknande sätt förväntar vi oss att vuxna kan samarbeta under olika, ibland mycket krävande, förhållanden med kolleger och chefer, klara av presentationer och förhandla om sin egen lön. Vi berömmar oss ofta av vår yttrandefrihet och demokrati, men faktum är att folk i allmänhet inte har de verktyg som behövs för att kunna använda sig av dem. Hur kan vi då rimligen förvänta oss av vår omgivning att de ska vara så goda kommunikatörer? Och goda kommunikatörer i trängda lägen, dessutom?

Skräckscenario

Att tala inför grupp hamnar ofta högst upp på listan över värsta tänkbara skräckscenario. Döden själv brukar hamna på 6-7:e plats. I enkäter inför mina egna kurser i retorik är det ofta åhörarna man nämner som en "försvarande faktor" vid ett framförande. Och inte att undra på! Vi känner ju av kraften i den obalans som uppstår mellan två parter redan i en situation när vi står två mot en. Vem har till exempel inte känt obehag under en anställningsintervju där det suttit två på ena sidan av bordet och man själv fått sitta ensam på den andra? Var lär vi oss att balansera sådana slags möten genom att duka symmetriskt? Inom ishockey talar man om ett

enmansöverläge som "Power Play". Situationen är så mentalt kraftfull att publiken nästan tar ett mål för givet. I en intervjusituation kan motsvarande underläge vara oerhört påfresande.

"Skola och utbildning" arbetar för att införa retorik på schemat - inom 10 år.

En individ som måste stå ensam inför en stor grupp utsätts för en situation som kan kännas hotfull. Vi behöver känna gemenskap med andra. Vi kan knappast överleva utanför gruppen. Men det finns många sätt att hantera denna obalans. Det gäller att få den enskilde att känna att hon fortfarande är en del av gruppen, fastän hon utsätts för, "sätts ut i" en talarsituation. Inom retoriken talar vi om aktivt lyssnande och perspektivbyte som ett sätt att öka den enskildes empatiska förmåga. Men retoriken talar också om etik. För att en grupp inte ska förvandlas till en mobb, och detta avgörs av den som står ensam, förefaller det nu nödvändigt att koppla ihop retorik och etik. Aristoteles talade om de båda som två sidor av samma mynt. Vad han avsåg var troligen att retorik utan etik löper stor risk att bli manipulativ och att etik utan retorik lätt blir stum. Möjligen är den ordning i vilken han skrev "Etiken", "Politiken" och "Retoriken" en fingervisning till framtidens läsare? Ingen annan än vi själva kan ju ta ansvar för våra ord och handlingar. Detta gäller när vi står ensamma - men det bör i lika hög grad gälla när vi känner styrkan i att vara en grupp.

"Vem guidar våra barn i etik och moral" är en annan fråga som Lärarförbundet ställer i sin kampanj. Den frågan ställer sig nog de flesta. Inte är det våra regeringspolitiker. Flera visar sin djupa okunnighet när de inte tycks förstå vilket

ansvar de har som förebilder. När ledande politiker inte tar ansvar för sina göromål, varför ska den enskilde medborgaren göra det? Det är inget nytt. När chefen tar med sig en frukt hem från lagret är det en signal att de anställda får göra det samma. Måhända kan denna maktens ansvarslöshet, i kombination med t ex en ökad exponering av våld, också få mer ödesdigra konsekvenser när det gäller ungas beteende. Hederskodex i samhället har det senaste decenniet förändrats på flera plan. Tidigare ansågs det till exempel fejt att slå på en person som redan ligger. Idag slår man inte bara - man riktar också sparkar. Inom kort släpps en rapport av Ingemar Thiblin, docent i rättsmedicin på Karolinska Institutet, som visar att antalet våldsbrott med sparkar mot huvudet på en liggande ökat med hundra procent mellan 1996 och 2006. Ja, vem guidar unga i etik och moral?

Arbetsgrupp under Retorikkollegiet

Retorikkollegiet är en ideell förening som bildats för att vara en brygga mellan akademiker och praktiker. Föreningen startade på initiativ av José Luis Ramirez och har nu ett antal arbetsgrupper. En av dessa, "Skola och utbildning", arbetar för att införa retorik på schemat - inom 10 år. Som ett första steg mot detta mål hölls i november två seminarier i samarbete med Folkuniversitetet i Stockholm. Karin Beronius, eldsjäl och initiativtagare till det internationellt uppmärksammade projektet "Retorik som röda tråden F-9" i Älvdalsskolan, berättar hur de lyckats och visar dokumentation i form av videospelningar från elevframträdanden på olika stadier. Särskilt intressant är hur retoriklärarna i Älvdalen grundlägger ett tryggt klassrumsklimat. De låter klassen få bestämma regler för vad en god, aktiv, lyssnare är - innan de överhuvudtaget börjar tala om vad en talare bör tänka på! Dessa regler gäller hela terminen. Vid det första anförandet, som i regel hålls i grupp, får eleverna även öva på respons. Men respon-

sen gäller då inte dem som talar, utan dem som lyssnar. När den talande får ge respons till sin publik hamnar fokus där det rätteligen hör hemma, hos gruppen som lyssnar. Vilket slags stöd ger gruppen den som står framför dem? Upplever talarna å sin sida att de får något stöd? Visar åhörarna att de lyssnar aktivt med sitt kroppsspråk, ger de t ex några positiva signaler; leenden, nickningar? Att lyssna aktivt är en konst.

När fokus på detta sätt hamnar hos mottagaren kan ett tal också bli ett samtal. För att få igång ett samtal och i bästa fall en dialog, krävs goda lyssnare. Denna slags träning är även effektiv mentalt; vad som händer är att talaren avlastas när hon hamnar i "skuggan". För när den tänkta strålkastaren riktar mot publiken är det den som blir belyst. Varje individ i publiken blir synliggjord och det är då inte lika lätt att gömma sig bakom andra.

Mia Linde, retorikutbildare, och Erika Carlén, med en bakgrund som förskolelärare, lyfter fram vikten av retorisk träning från förskolan och uppåt och av retoriska analysverktyg som demokratisk träning. Hans Bourghardt, kulturvetare, ger sin syn på olika aspekter av samtal, diskussion och dialog, bland annat med utgångspunkt i Martin Bubers dialogfilosofi. Dialogen menar han, fordrar jämbördiga parter. Men går det då att lyckas få en enda individ att känna sig jämbördig med en annan part när denna utgörs till och med av en grupp? Ja, vi retoriker påstår att retorisk träning för barn, så som den idag bedrivs i Älvdalsskolan, leder till både personlig utveckling och stärkt självkänsla hos den enskilde individen på ett sätt som verkar även när hon ställs mot eller själv är del av en grupp. Aktivt lyssnande, turtagning och lyhört responsarbete övar upp den empatiska förmågan och ger en känsla för "fair play", en praktisk skolning i etik.

Retorik ger individen många uttrycksmöjligheter. Och för den som lärt sig, kan konsten att samtala bli ett självklart alternativ till våld.

Praktisk information om skolnätverket

November månads seminarier var välbesökta och uppskattade; Där fanns elever, lärare och skolledare men endast någon enstaka politiker.

En av de frågor gruppen fick var om det finns någon handlingsplan för detta arbete. Svaret blir att vi, Karin Beronius, Hans Bourghardt, Mia Linde, Erica Carlén och Ida Hanson, arbetar på olika nivåer, i olika sammanhang tillsammans med andra retoriker för att sprida kunskaper och färdigheter i retorik runt om i skolor, företag och organisationer.

Skolgruppens arbete är än så länge inte organiserat som en kampanj, några ekonomiska medel finns t ex inte i dagsläget. Gruppen kommer att, på begäran, hålla fler introduktionsmöten på temat och arbetar oförtrutet vidare mot målet – retorik i skolan inom tio år!

Kontaktuppgifter:

Seminarieledare:

Karin Beronius: beronius@rixtele.com

Hans Bourghardt: hans@retorikbyran.nu

Ida Hanson: ida.hanson@retorikforum.se

Erika Carlén: retorik@carlen.nu

Mia Linde: maria@lindekommunikation.se

Övriga medlemmar i gruppen Skola och utbildning:

Jelena Drenjanin

Cecilia Olsson Jers

Christina Sandelin